

JIŘÍ HEJDA

Michal

ŽIL JSEM
ZBYTEČNĚ

Myslím, že každý jádro je
„Žil jsem zbytečně“ od Jiřího
Hejdy jsou nesmírně důležité
ne-li pro nic jiného, tak aspoň
proto, že pomáhají udržovat
to, čemu se říká „paměť
národa“. Bez paměti není
kontinuita a bez kontinuity
není identity.

Václav Havel _____
♡

Machart

copyright © heirs, 2010
cover © Kameel Machart, 2010
ISBN 978-80-90431-4-3

JIŘÍ HEJDA

Jiří Hejda s manželkou Louisou před vilou v Praze na Čibulce (40. léta)

ŽIL JSEM
ZBYTEČNE

Foto na titulní straně obálky: Výřez z fotografie z vyhlášení 1. pětiletého plánu v Ústřední plánovací komisi dne 1. října 1947. Zleva K. Gottwald, Dr. Jiří Hejda a ing. Hauptmann.

Foto na zadní straně obálky: Dr. Jiří Hejda kolem roku 1945.

Foto na hřbetu obálky: Dr. Jiří Hejda před soudem 1. června 1950.

Foto na přední předsádce: Kopie z dobového tisku s titulem „Kde končí zrada“ (červen 1950).

Foto na zadní předsádce: Negativ dopisu z Leopoldova s SOS ze 12. července 1952, do něhož zašifroval volání o pomoc: „hlad, týrání, samota, sos“.

V roce 1953 jsem se na jednom pankráckém komandu potkal se spisovatelem Janem Zahradníčkem, Františkem Křelinou a Josefem Knapem a se známými nakladateli Kuncířem a Bernauem. Už jsem se o tom mnohokrát zmínil především kvůli tomu, aby naše literatura i její vykladači věděli, že například, Jan Zahradníček byl člověk – navzdory svému poznamenání – plný slunce a sršící pohody. Samozřejmě, že to bylo především díky jeho pevné a hluboké víře, taky však proto, že měl bohatou zkušenost o mocné síle nadhledu, optimismu a přesvědčení, že se nejen vrátíme, ale že se někteří z nás - dokonce - dočkají i konce komunismu. Mě vyléčil ze spalující nenávisti a touhy se jednou komunistům strašlivě pomstít za všechno, co provedli s mou rodinou, jak kvůli nim zemřel můj dědeček, jak zavřeli mého otce, bratra a z maminky (a o dvacet let později i z mé ženy) udělali štvance. Jednou jen tak mimochodem mi řekl, že bych se tohoto poznamenání měl co nejdříve zbavit. Protože jinak budu já sám proní obětí té své nenávisti. Sblížil jsem se s nimi natolik, že – ač o generaci mladší – jsem si s nimi mohl tykat. Díky čemuž jsem se opovážil přiznat, že taky chci být spisovatelem (i proto, že Zahradníček byl můj milovaný básník a Křelina s Knapem mí milovaní ruralisté). A když mi to neovymluvíli, poukazující na své odsouzení, dostal jsem od nich cenné rady. Jedna byla od Jana Zahradníčka: protože se hned tak nedostanu k tužce, natož papíru, všechno, co vytvořím, si musím pamatovat. A je logické, že verše se pamatují líp.

Nikdy jsem se nepovažoval za básníka, a přesto – právě díky Janovi – jsem napsal knížku básní, která o mnoho let později vyšla pod názvem *Za plotem*. A nemusím se za ni stydět.

Proto, když se mi v šedesátých letech dostaly do ruky „Sonety zpívané šeptem ve stínu šibenice“ Jiřího Hejdy, okamžitě jsem věděl a dovedl si představit, co všechno se muselo přihodit, aby se naprostý nebásník mohl neustálým memorováním svých veršů, k nimž přidával další a další do toho úžasného věnce sonetů, stal básníkem jenom proto, aby se ubránil svému vězňením a svým vězením. A svým věznitelům. A nebezpečí, že přijde o rozum.

Četl jsem od Jiřího Hejdy všechno: *Útěk* (který dodnes čeká na zfilmování), *V pasti*, *Čechy*, *Tvoář domova*, až po *ŽIL JSEM ZBYTEČNĚ*.

Co k tomu dodat? Že Jiří Hejda „NEŽIL ZBYTEČNĚ“. Na rozdíl od mnoha jiných.

Jiří Stránský

v Praze 6. srpna 2010

ZA CÍSAŘE PÁNA A JEHO RODINU

(1914 – 1918)

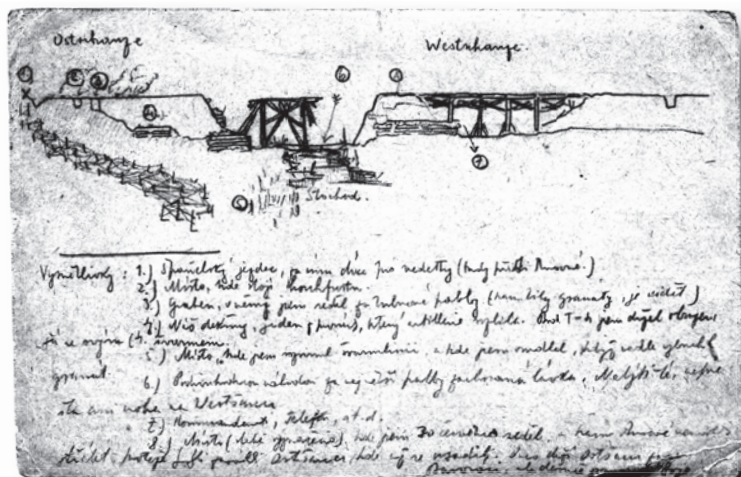
Tепрве začíná svítat, ale bude překrásné ráno. Ani ne za hodinu vyjde slunce, které se už hlásí blednoucím pruhem oblohy právě před námi, na východě, kde před klidnou linií lesa jsou ruské zákopy. Přišli jsme sem, já a mých dvacet lidí, těsně před půlnocí vystřídat feldvachu, která končila službu. Máme tedy teď v červenci, kdy jsou noci krátké, sotva tři hodiny za sebou.

„Je tu klid,“ řekl mi lajtnant od minometné skupiny, která má svoje stanoviště pár kroků před námi. „Ráno si půjdou Rusové do Stochodu pro vodu. Na ty se nestřílí. Nemají zbraně. Oni také nestřílejí.“

Zabydleli jsme se v zákopu, který je vyhlouben napříč železničního náspu, asi dvacet metrů pod východním předmostím rozbitého železničního mostu. Přes Stochod je z prken položena provizorní lávka. Linie rakouské fronty je asi pět metrů za západním břehem říčky, na nepatrné písčité výšince. Dál už jsou jen bažiny s ostrůvky porostlými vrbami a olšemi. Tvoříme tady předsunutou polní stráž, jsme vlastně jedinými vojáky rakouské armády, kteří jsou na břehu za řekou. Asi sto kroků před námi

jsou Rusové. Patrně také nějaká předsunutá polní stráž, ale nevíme o nich. Fronta je klidná, nestřílí se. Uvidíme je tedy ráno, až si půjdou pro vodu.

Zákop je úzký, vysoký jen tak, aby se v něm trochu sehnutý člověk mohl skrýt, nad hlavou jsou dosud položeny koleje. Vpravo i vlevo jdou po příkrém náspu přístupové cesty nechráněné před nepřítelem, těsně pod náspem u řeky je velká dřevěná kůlna. Patrně sloužila za sklad nářadí pro udržování mostu.

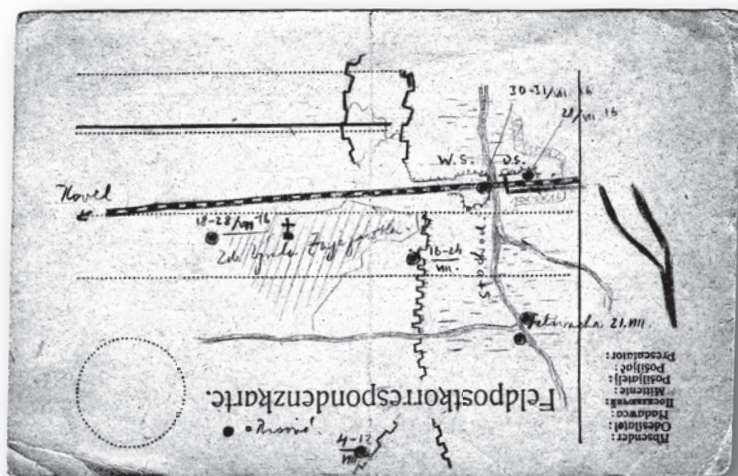

Nákres s vysvětlivkami frontové situace u železničního mostu přes Stochod poblíž Kovelu na rusko-rakouské frontě v létě 1916

Prohlížím si to vše zvědavě, protože jsem přijel do pole teprve před několika dny přímo od kádru z Litoměřic. Jsem jedno-
roční dobrovolník, svobodník zeměbranceckého pluku č. 9, což je
pluk převážně německý, rekrutovaný ze severních Čech. V dů-
stojnické škole v Jablonci nad Nisou jsme byli tři Češi a němec-
kou nepřízeň jsme cítili na každém kroku. Já sám ještě nejméně,
protože mluvím dobře německy a německou literaturu, umění
a hudbu jsem znal z celé důstojnické školy nejlépe, daleko lépe,
než všichni ostatní frajvilici – ponejvíce učitelé, rodilí Němci.

Tím, že jsem jim otloukal o hlavu citáty z Fausta, jsem si získal jejich respekt. Jeden z nich je dokonce spisovatel a píše prý román, kde vystupují i já pod svým skutečným jménem.

Přijeli jsme asi před týdnem přes Kovel a Povorek, kde jsme vystupovali, protože dále už vlak nejede, a ještě v noci jsme šli až do vesnice Zajačovky, kde jsme se ubytovali. Vesnice! Pár komínů, které trčí ze spálenišť, uprostřed poměrně zachovalá cerkev. Tady mezi zbořenými ploty zahrad, ohořelými trámy, zá-

Plánek frontové situace u železničního mostu přes Stochod poblíž Kovelu na rusko-rakouské frontě v létě 1916 (na poštovním korespondenčním lístku)

hony zeleniny a hromadami písku jsme si vykopali zákopy. No, to přeháním. Ty díry, do kterých jsme se zavrtali, aby nás nebylo hned vidět, to přece nejsou zákopy. Jsou to jen mělké jámy, připláčeš-li se k zemi, máš schováno i uši, ale víc to není. Ještě štěstí, že neprší. Jinak by to bylo strašné, protože Zajačovka stojí vlastně v samém blátě, obklopena borovými a březovými lesy, sotva kilometr od Stochodu, který se na jaře patrně rozvodní, takže dosáhne až sem. Zatím je to strouha – trochu lepší Botič.

Fronta je klidná, ale hned druhý den, po tom, co jsme sem přišli, jsem dostal „křest ohněm“, když z ničeho nic na nás začalo střílet ruské dělostřelectvo. Napřed to vypadalo docela nevinně. Na východním obzoru se jako veliká tlačěnka objevil upoutaný balon. Senzace! Všichni jsme se vyhrnuli podívat se na ten zážrak. To byla chyba. Najednou slyšíme nad hlavou rostoucí hukot, který se změnil v pronikavý jek, a vzápětí asi padesát metrů za námi vyletěla do povětří fontána černé země a ozvala se detonace. Ruské osmnáctky! Hned nato se vše opakovalo a druhá detonace vyrovnala půdu asi padesát kroků před námi. Problesklo mi hlavou, co jsem se učil v důstojnické škole: zastřelují se, třetí rána půjde doprostředka – na nás. Vyletěl jsem ze svého místa a utíkal kupředu. Ale už se blížil hukot granátu, proto jsem se rozplácl na zem a zaryl tvář do trávy. Třetí detonace mě ohlušila, cítil jsem, že na mě padá hlína, ale jinak se nic nestalo. Hned jsem vyskočil a běžel ještě víc kupředu, ale Rusové už nevystřelili. Přesto se mi strachem zapotila střeva a dostal jsem průjem. Když jsem pátral po okolí, čím bych se utřel, uviděl jsem na dosah ruky nějaký ohořelý kus papíru. Sáhl jsem po něm, ale zarazil jsem se. Byl to vytržený list popsany hebrejským písmem. Pravděpodobně z modlitební knihy. Vytřel jsem se travou a hebrejský text jsem složil do náprsní kapsy.

Teď jsem si na to vzpomněl. Jsem trochu pověřivý. Ne moc a ne vždycky. Ale že mi v okamžiku, kdy se poprvé ocitnu v ohni, přijde do ruky hebrejská modlitba, zdálo se mi přece jen zvláštní. Louisa je přece Židovka. A teď mi napadá, že dnes je 20. červenec! Louisiny narozeniny. Dnes je jí právě dvacet let. Mimoděk jsem se podíval na nebe. Ne, už Kassiopeiou nevidím. To je naše souhvězdí. Každý večer je vyhledávám, dívám se na dvojité W a naše zraky se tam sejdou, protože Louisa se v Lidkovicích dívá také. Vždy v osm hodin. Napadlo mě sice, že pokud jsem byl v Litoměřicích nebo ve škole v Jablonci, mohly se tam naše zraky sejít, ale Zajačovka je nějakých šest set kilometrů dále na východ a i když jdou hodinky stejně, vidí ji ona jinde než já.

Už se rozednívá. Vybledlé nebe přede mnou na východě se začíná barvit do růžova. Jitřní nálada z Griegovy suity k Peer Gyntovi. Zní mi v uších, protože jsem ji hrál u Mikeše a u Heřmana, kde jsem se učil na klavír. Grieg se mi líbí – také to tesk-

né Dernier printemps... Kdypak se zase dostanu ke klavíru? Na lukách při Stochodu leží řídká mlha. Tak daleko, kam mohu dohlédnout. Dívám se bezstarostně, protože fronta je klidná. Tady se nestřílí. Už dlouho se nestřílí, kromě občasných přestřelek artilerie. Rakousko-německá vojska prolomila ruskou frontu a zatlačila nepřítele daleko do ruského vnitrozemí. Brusilov se pokusil o protiútok, došlo k bojům na Stylu, rakouská fronta se trochu prohnula, ale dnes jsme už zase na postupu. Nezajímá mě to, protože zatím není naděje na konec války a to je to jediné, oč mám zájem. Před dvěma roky jsem maturoval, na právnickou fakultu jsem šel už za války a ve druhém semestru mě odvedli. Loni na podzim jsem rukoval.

A přece bych si chtěl vzít Louisu, kterou jsem poznal loni na jaře, tehdy v Hlaholu, když kolega Benhart – pod pseudonymem Hart – recitoval Bezručce. Po recitálu jsem ji doprovázel domů a ptala se mě na E. T. A. Hoffmanna, o kterém jí dal Arne Laurin nějakou svoji studii. Laurin se pokouší něco vydat, ale zatím mu to nevychází, měl nějaké nepříjemnosti, kdosi ho obvinil z plagiátu. Vím jen, že přeložil *Der Ring für meine Geliebte*¹ od Hilberta do němčiny. Louisa mě s ním seznámila – chodí za ní a nadbíhá jí na promenádě – takže jsme šli jednou společně a já si ho dobíral. Měl jsem dojem, že se vytahuje.

A co vlastně dělají Rusové, že si dosud nejdou pro vodu? Vyhlížím je, povídáme si s kluky – je mi svěřen asi stejný počet Čechů jako Němců a dva Rusíni. Bůhvíjak se přিপletli k devátým. Patrně rozbili jejich pluk a zbytky rozstrkali, kam se dalo. Jsou to chudáci, nikdo jim nerozumí, oni také nikomu nerozumějí, neumějí číst ani psát, a tak sedí jen vedle sebe, koukají se bez zájmu kolem, nevědí, proč tu jsou a co se od nich chce. Kanonenfutter. Pokouším se s nimi navázat hovor „armádní slovanskou řečí“. Typické pro Rakousko, kde existuje pouze němčina, maďarština, itaština a armeeslavisch. Univerzální slovanská řeč, kterou se důstojníci dorozumívají s Čechy a Poláky právě tak jako s Chorvaty, Slovinci, Rusíny a Slováky. Nerozumějí mi. Nechám toho a prohlížím si zákop. Bude-li v poledne horko – a vypadá to tak – upečeme se tu, protože nikde není kousek stínu. Je otázka, bude-li

1 *Der Ring für meine Geliebte* (něm.) Prsten pro mou milovanou.

možné chodit za dne pro vodu do řeky. Menáž bude přirozeně až v noci, až se vrátíme k pluku, ale s tím počítáme, i v Zajačovce je menáž až večer, po setmění.

Zdá se mi však, že slyším nějaké bubláni. Asi jako když se vaří brambory. Zdaleka to zní. Na bouřku to nevypadá, protože to bublá nepřetržitě. I moji hoši už si toho všimli a poslouchají. Tady v kraji, který se zdá být liduprázdný, ačkoli je nácpan armádami dobře poschovávanými v březových a borových lesích, ve vzdálenosti asi pět kilometrů vrubících po obou stranách Stochodu, tady je každý zvuk nápadný a zdaleka slyšitelný. Vždyť slyšíme i přesuny vojenských oddílů, které jdou spojovacími zákopy; slyšíme rachotit esšálky zavěšené na opascích vedle bajonetů. Ale tohle vzdálené bubláni je docela nové, nezvyklé. A zdá se, jako by se blížilo. Dívám se na hodinky: několik minut po páté.

V tom okamžiku nám zasviští nad hlavou série granátů, takže mimoděk skrčíme hlavy, a za pár vteřin se ozvou detonace. Za námi. Střílejí tedy Rusové. Nebylo by to nic divného, protože občas přece vystřelili pár ran téměř každý den. Ale nemám čas to ani domyslet, když mi nad hlavou hučí další série a ještě jedna, a v okamžiku se otevírá pravé peklo. Bubláni vařených brambor se mění v bubnovou palbu, která otřásá celou frontou několika desítek kilometrů podél Stochodu, a mně se zdá, jako bychom byli právě v jejím středu. Zároveň ale zaštekne zcela blízko baterie děl s nízkou balistickou křivkou. Jsou prý japonského původu a baterie jsou umístěny přímo v přední linii. Jsou zaměřeny speciálně na nás. Na mě a mých dvacet chlapců, kteří tvoříme předsunutou plní stráž. A teď si teprve uvědomuji, proč nás nasadili, že teprve včera jsme odešli ze Zajačovky do přední linie, do zákopů, a já mám tu smůlu, že mě vystrčili ještě více kupředu. Protože chtějí-li Rusové postupovat, musí jít jedinež po železniční trati, po náspu, který je asi šest metrů nad ostatním terénem, protože všude kolem dokola jsou víceméně močály Stochodu.

Bum, bum, bum, bum, bum, bum. Šest ran rychle za sebou – celá baterie – šest střel přímo nad našimi hlavami, slyšíme, jak se některé odrážejí od kolejnice a vybuchnou pár metrů za námi ve vzduchu. Je nás ovšem těžké zasáhnout, protože zákop napříč hráze je úzký, nevyčnívá nad ostatní terén. Stačí ovšem, aby jeden granát zasáhl, a je po nás po všech. Stačí také, aby se v krátké

זכור לנו ברית ראשונים באשר אברת וזכרת כלום ברית ראשונים אשר הוצאתי
אתם סגור מצרים לעניו מניום להיות לכם לאלהים אני יי : עשה עמנו כמה
שעבדתנו ואף גם זאת בריתם בארץ ארבותם לא מאתים ולא געתים לכהן
לקהן בריתי אתם פי אני יי אלהים : השב שבותנו ורחמנו כמה שפתוב
אלהך את שבותך ורחמך ושב וקצף סגד העמים אשר הפיץ יי אלהך
מפיך נדחנו כמה שפתוב אם יהיה נדחה בקצה השמים משם יקצף יי
ומישים יקחך : מזה פשענו כעב ובענו כמה שפתוב נדחתי כעב פשענו וקצפו
ממאריך שובה אני פי גאלתיך : כמה פשענו למענה כאשר אברת - אנכי אני
דוא מזה פשעך למעני וממאריך לא אפור : הלגן המאני פשעג וכצמר כמה
שפתוב כמו נא ונזכרה יאמר יי אם יהיו ממאריך בשנים בשלג ולבנו אם יאדינו
בתולע פצמר יהיו : זרוק עלינו מים מהורים ומהרגו כמה שפתוב ורחמי עליכם מים
מהורים ומתרחם מפל ממאריךם ומפל גולתיכם אמר אתכם : רחם עלינו ואל
השחיתנו כמה שפתוב פי אל רחום יי אלהך לא ירפה ולא ישחיתך ולא ישפח את
ברית אבותיך אשר נשבע להם . ומל את לבנו : והכה את שמך כמה שפתוב
ויסר יי אלהך את לבבו ואת זרעה לאתכה את יי אלהך ככל לבבה ובכר
נפשך למען תידי : חמצא לנו בבקשתנו כמה שפתוב ובקשתם
ומצאת פיותך שנו ככל לבבה ובכר נפשך : תביאנו אל הר קדש
הפכתה כמה שפתוב וביאורים אל הר קדש ושמתים בבית הפל
וזכרתם לנצון על מזבחי פי בתי בית הפכה קרא לכל העם
שמע קולנו יי אלהינו חום ורחם עלינו וקבל
וברצון את הפרתנו : השיבנו יי אלהך ונשובה
מינו בקדם : אמרנו האזינה יי בינה הנינו
פינו והנינו לפני יי צורנו ונאלנו
ברוח קדש קח ממנו : אל
בוחנו : לבנו : אל העובדי
למזבחה וראו
לה יי הוהלם
ני :
הפלתנו וא
עורף • לומר
המאנו • ח
דברנו דופי : ה
לעצנו רע • כו

Ohořelý list z hebrejské modlitební knihy, který našel jednoroční dobrovolník Jiří Hejda právě ve chvíli, kdy unikl zabítí granátem na ruské frontě poblíž Kovelu 20. 7. 1916. (viz str. 10)

pauze, které je třeba k nabití děl, někdo z ruské strany přiblížil s minometem a hodil nám na hlavu minu. Díváme se na sebe vyděšeni, nikdo se neodvážá vystrčit hlavu ze zákopu, ačkoli víme, že pár kroků od nás je ruská hlídka, která na daný povel může vyskočit a zasypat nás ručními granáty. Není pochybnost o tom, že Rusové připravují útok, naše dělostřelectvo mlčí, jsou to jen ruské baterie, které ostřelují naše pozice, těžké granáty vybuchují někde daleko za frontou, kde je Povorek s velkým nádra-

„Cassiopeia“ – obrázek z *dentů Jiřího Hejdy*, 1916 – voják pozorující na nebi souhvězdí Kassiopei (5,8 x 7,4 cm). (viz str. 10)

žím. Menší kalibry rozrývají zákopy před Zajačovkou těsně za našimi zády a těch šest malých pálí asi tak ve dvouminutovém intervalu na nás. Bum, bum, bum, bum, bum, bum, šestkrát rychle za sebou. Skrčíme se a pak posloucháme. Blíží se někdo? Neuslyšíme odpálené miny?

UVĚDOMUJI SI BEZNADĚJNOU SITUACI, VE KTERÉ JE NÁS DVACET. CELÁ RAKOUSKÁ FRONTA V DÉLCE NĚKOLIKA DESÍTEK, SNAD STOVEK KILOMETRŮ, JE ASI PĚT SET METRŮ ZA NÁMI, NA ZÁPADNÍM BŘEHU STOCHODU. TAM JE TAKÉ OPEVNĚNÉ PŘEDMĚSTÍ, PŘED NÍM ZŘÍCENÁ ŽELEZNÁ KONSTRUKCE

mostu a tady, na východním břehu, nás dvacet. Je jasné, že jsme obětováni. Několik granátů, které dopadly za námi, rozmetalo provizorní dřevěnou lávku přes řeku, takže zpátky nemůžeme. Tohle vše mi problesklo hlavou zároveň s dnešním datem – 20. červenec, Louisiny narozeniny! Ale já přece nechci umřít „hrdinskou smrtí“ za císaře pána ve stáří jedenadvaceti let! To mě ani nenapadne.

„Mládenci! Jakmile dozná příští série těch japonských děl, vyrazíme ze zákopu – polovina nalevo a polovina napravo dolů

po náspu a do vrbiček. Utíkejte, co stačíte, a ve vrbičkách se hned plazte a kutálejte dál. Budou na nás střílet. Nezůstávejte na místě a nevystrkujte hlavy!”

Jen jsem domluvil, ozvala se „naše“ baterie a šestkrát zaštekala. Jeden granát narazil na kolej a vybuchl – naštěstí za námi. Ale to už jsem letěl po pěšince dolů z náspu a převalil jsem se do hustých vrb v okamžiku, kdy se mi nad hlavou rozprskly dva šrapnely. Rusové zřejmě počítali, že utečeme, ale připravili si železnou sprchu za předpokladu, že poběžíme zpátky. Protože jsme však pádili do stran, letěla sprcha šrapnelů dál a nezasáhla nás. Válel jsem se a plazil po břiše daleko od hráze, kryt hustým křovím vrb a snažil se dostat pryč do bažin, kudy nemůže nikdo postupovat.

Nevím, kolik minut uběhlo, ale rozhodně to nemohlo být mnoho, když jsem spatřil, že po železničním náspu běží Rusové. Skupina asi desíti, táhnou za sebou kulomet, vpředu běží tři, házejí ruční granáty do zákopu, který jsme právě opustili, padají k zemi, čekají, až vyletí detonace, a hned nato všichni vyskočí a i s kulometem obsadí náš zákop. Zároveň se vzadu zvedá další vlna a běží po železniční trati k nim.

V té chvíli zasáhne rakouské dělostřelectvo. Až dosud jako by ho nebylo. Ani já s ním nepočítal a pokud jsem si na ně vůbec vzpomněl, domníval jsem se, že bude střílet daleko dopředu na ruské zákopy někde před linií lesa, který vidíme před sebou. Ale rakouské dělostřelectvo míří na trať, hned první granáty vyhazují do povětří náš zákop i s jeho novou ruskou posádkou, vidíme kulomet letící k nebi a pak se otevírá gehenna² uzavírací dělostřelecké clony. Celý obzor před mýma očima na vzdálenost jen několika desítek metrů se mění rázem ve stěnu prachu, kouře a záblesků ohňů. Rusové střílejí dále, ale co je to proti rakouské uzavírací palbě, která znemožňuje jakýkoli postup. Ležím v mokré nízké trávě na pokraji bažin vroubících celý tok Stochodu zavrtán do nízkých, ale hustých vrb, takže mě nikdo nemůže vidět, a začínám pomalu sbírat myšlenky. První, co si uvědomím, je, že jsem nechal v zákopu pušku i batoh. Pušky

2 **Gehenna (hebr.)** V židovském náboženství místo, kde jsou hříšníci trestáni věčným ohněm, peklo.

mi líto není, zařekl jsem se, že z ní na nikoho nikdy nevystřelím, ale ztráta batohu mě mrzí. Bylo tam trochu jídla, deka, prádlo... Ještě štěstí, že mám chlebník. V tom jsou poslední Louisiny dopisy, malý skicák, do kterého zachycuji momentky z vojenského života, a Hakenova Norika, knížečka, kterou jsem si náhodou koupil v Kovelu na nádraží a která mě zaujala, protože je v ní mnoho intimního o velkých jménech Norimberka, o Dürerovi, Vischerovi, Krafftovi a Hansi Sachsovi.

Najednou slyším pronikavý jek blížícího se granátu a několik metrů ode mě vyletí k nebi fontána černého bahna, vody, trávy i větviček a kořenů vrb. Za okamžik jsem pocákán a zavalen vším tím svinstvem. No ovšem. Vždyť přece ležím za Stochodem, pro rakouské dělostřelectvo na ruské straně. Jakkpak se daří těm druhým? Poslechli mě? Ukryli se ve vrbičkách jako já? Nikoho nevidím, ale určitě nemám chuť rozhlížet se a vystrkovat hlavu, tím méně, když v příštích minutách se fontány vody a bahna opakují. Kdybych neležel v bahně, bylo by dávno po mně.

Napadne mi zvláštní myšlenka: zasáhne mne některý z těch granátů? Je to poslední den mého života? Nechtěl bych umřít. Tak docela zbytečně umřít. Pro nic. Za císaře pána a jeho rodinu. Nemohu říci, že bych ho nenáviděl, ale je mně více než lhostejný, trochu směšný, určitě hloupý a senilní dědek. Co s ním mám společného? Je mi určena tato zbytečná smrt? Nedobrovolná oběť pro něco ztraceného? Protože já věřím na českou samostatnost. Ano, od prvního okamžiku, kdy o letnicích 1914 příběhl Fischer od vývěsní tabule Práva lidu – právě jsme se vraceli odpoledním vlakem z výletu do Roztok – a úplně vylekaný na nás volal: V Sarajevu zastřelili Ferdinanda! Bylo to nějaké božské vnuknutí, byla to náhoda, čert ví, ale v té chvíli jsem řekl kamarádům Katzovi, Domorázkovi a Fischerovi: Kluci, z toho bude světová vojna a Čechy budou samostatné. Bůhvíjak jsem na to přišel, ale od té doby mně říkali „český král“ a smáli se mi, až mě to mrzelo.

Proč mi to teď napadá? Chce mi snad osud připomenout moji blbost ještě teď, dříve než mě roztrhá granát rakouské artillerie? Konečně, je to už jedno. Stejně nemohu nic dělat. Jen čekat, jak to dopadne. Nemohu se bránit, nemohu se nikam schovat. Proti granátům jsem bezmocný. Nezbyvá než čekat. Kdybych vě-

řil v Boha, modlil bych se. Jenomže já nevěřím, ne v Boha, ale nevěřím, že bych modlitbou mohl změnit osud, který je mi patrně předurčen. Nevěřím, že bych cokoli změnil tím, že začnu slibovat, co všechno učiním a v čem všem se polepším, zůstanu-li naživu. Ostatně, mám špatné svědomí? Nezdá se mi. Nevím, že bych někomu vědomě ublížil. Ukradl jsem něco? Ano, mnohokrát švestky, když jsem byl kluk. V Liticích nad Orlicí, kde jsme byli na letním bytě. A pstruhy! Jéje, těch jsem se nakradl! Jednou přijel znenadání tatínek a maminka spráskla ruce: Proboha, Frantíku, co ti dám k večeři, já nic nemám. – A za pár minut jsem se objevil se dvěma pstruhy, které jsem chytil v řece pod kamenem do holé ruky. Však nadlesní Knap věděl, že mu chodím na ryby, a jednou na mě řval přes řeku: „Počkej, ty pacholku pražská, až tě dopadnu!“ A to mně bylo teprve sedm let.

Zase vybuchl jeden granát v bezprostřední blízkosti. Asi mě přece jen zabijí. Škoda. Myslel jsem, že něco v životě dokážu. Že něco napíšu. Kvapil četl moje Velikonoce a líbily se mu. Řekl, že je na nich vidět vliv Strindberga, a já se styděl přiznat, že jsem dosud nic od Strindberga nečetl. Honem jsem běžel do univerzitní knihovny a vypůjčil jsem si všechno, co tam měli. Mělo to jeden nepříjemný následek: uznal jsem, že je Strindberg lepší dramatik než já, a deprimovalo mě to. Ale Arnošt Procházka mi otiskl v Moderní revui báseň Iason, v Hudební revui vyšla na pokračování moje studie o režii Wagnerových hudebních dramát, kde jsem propagoval myšlenky Antoinovy a E. G. Graigovy.

Pak do toho přišla světová válka a teď tu ležím na východ od Zajačovky a čekám, až mě zabijí. Vlastně je divné, že se nebojím. Jako by ani nešlo o mě. Copak teď dělají doma? Sedm hodin ráno. Pro pána boha, teprve dvě hodiny od okamžiku, kdy to začalo, a mně se to zdá být věčnost. Jak dlouho to může trvat? Přece nebudou pořád střílet? Ostatně, na koho střílejí? Vždyť těmihle bažinami Rusové neprojdou. A co potom, až přestanou, až ztichne palba?

Rázem jsem byl zaujat myšlenkou, co udělám, nezabije-li mě granát. Bylo to tak zajímavé, že to odvedlo moji pozornost od blbého střílení a úvah o vlastním pohřbu. Co udělám, zůstanu-li naživu? Jsem na ruské straně, k ruským zákopům to může být nejvýš pět set metrů. Od rakouských zákopů jsem odříznut Sto-

chodem, lávka u mostu je stržena, nehledě na to, že tam teď jsou Rusové. Mohl bych v noci přeplavat a proplížit se. Ale nebudou na mě střílet moji vlastní lidé? Mohu na ně ovšem volat. Jak? Česky? Ne, to rozhodně ne, budou-li tam Němci, mohli by mě pokládat za Rusa. Tedy německy. Naopak, proplížím-li se k ruským zákopům, budu volat česky. Slyšel jsem ovšem, že naproti nám jsou Čerkesové a ti neberou do zajetí. Střílejí. Riziko je stejné na obou stranách. Jde o to rozhodnout se, chci-li do Ruska, nebo domů. Do Ruska nechci, protože Louisa je přece tady.

Jak dlouho spolu chodíme? Známe se teprve něco přes rok. Ale seznámili jsme se někdy v dubnu a v květnu jela domů, do Lidkovic, což je někde mezi Sedlčany a Milevskem. A to jsme ještě nechodili sami, ale ve třech, vždy s její kamarádkou z penzionátu Jarmilou Zrzavou. Sedávali jsme u Jarmilina bratra, Jeníka Zrzavého, který je malíř a má ateliér na Novém Světě pod Loretou. Má tam prapodivné obrazy milenců, kteří mají propletené ruce, takže se vždy dohadujeme, čím je která, a pak Poslední večeri Páně, která vypadá jako třináct vajíček posazených na stůl. Ale Jeník je moc fajn, vaří nám něco, čemu říká čaj, a hraje-li Herben na kytaru, zpívá, nebo spíš šeptá – Pásal Jano tri voly u hája – všech sedmasedmdesát slok. Ano, bylo to hezké, ale pak Louisa odjela domů, k Jeníkovi jsem chodil sám a jen jsme si psali. Napřed občas, pak dvakrát týdně, ale pak denně, ba i dvakrát za den, napřed čtyři strany, pak osm... A Louisa přijela na skok do Prahy, byla u tety, která se na ni zlobila, že se courá a chodí pozdě domů.

Jenže to všechno trvalo jen pár dní a pak jsme si zase jen psali, 15. listopadu jsem rukoval a od té doby jsme se neviděli. Mohl bych spočítat, kolik dní trvá naše láska. Ale to je lhostejné, i když mezi námi nedošlo k ničemu víc, než k několika nevinným polibkům, nedovedu si už svůj život představit jinak než s ní. Přeběhnu-li k Rusům a dostanu-li se do zajetí, nikdo se to nedozví, rakouská armáda nás odepsala, a objevím se tedy buď na listině pohřešovaných, nebo padlých. Dovedu si představit zoufalství rodičů i Louisy. Ale Louisa je mladá. Válka může trvat mnoho a mnoho let. Kdo ví, co bude v zajetí? Dostanu-li se vůbec kdy domů? A potom, když se vrátím, budu mít před sebou léta studií. Zatím jsem odposlouchal jenom dva semestry práv, čili

čekají mě ještě tři roky, než budu vůbec s to pomýšlet na nějaké zaměstnání. Teď sice také nemohu studovat, ale nepochybuji, že pro vojáky budou časem nějaké úlevy. Hlavně však budu zde, můžeme si psát, zatímco nebude-li o mně vědět, může-li předpokládat, že jsem mrtev...? Jediná dcera...

Vrátím se. Ovšem, půjde-li to.

Zatím bubnová palba ustala, sem tam ještě přeletěl nějaký granát, ale já byl v bezpečí. O mně nikdo nevěděl, a nikdo na mě proto nestřílel. Začal jsem se rozhlížet. Vidím poměrně dobře na naši stranu, protože půda se přece jen k Stochodu trochu svažuje. Nerozeznávám ovšem nic, ale to ani nečekám. Napadá mi, že tady nedaleko musí být přece ještě někdo z mých hochů. (Je to směšné, že jim říkám hoši, ačkoli jsou všichni starší, někteří by mohli být dokonce mými otci. Ale je to patrně tím, že jsem jejich velitel.) Pátrám mezi vrbami, dívám se na železniční násep asi sto metrů vzdálený, ale nikde nevidím známky života. Až po chvíli se mi zdá, že se nedaleko ode mě hýbají větve vrbového keře. Skrčím se, abych se kryl, může to být přece nějaký Čerkes, který se plazí k Stochodu, ale za chvíli už vidím rakouskou čepici. Pak rozeznám i obličej. Je to jeden z mých. Nevím, jak se jmenuje – dostal jsem je teprve včera večer, do té doby sice byli se mnou u téže čety, ale i k četě jsem přišel teprve před několika dny. Pamatuji si však jeho tvář. Nemýlím-li se, je to Němec odněkud ze severních Čech. Čekám, až mě spatří. Leze pomalu, opatrně se rozhlíží, je stejně beze zbraně jako já, ale má batoh.

Ulekl se, když mě spatřil, a rychle schoval hlavu do křoví. Ale patrně mě i on poznal, protože za okamžik vykoukl a kývl na mě. Odpověděl jsem mu stejně a pro jistotu, aby mu nenařadilo něco na mě volat, položil jsem prst na ústa. Pochopil. Kývl souhlasně a pokračoval ve svém plížení ke mně. I já se vydal k němu. Za chvíli jsme byli pohromadě. Naklonil jsem se k jeho uchu a zašeptal jsem německy, aby nemluvil, protože nevím, jak daleko jsou Rusové. Souhlasil. Prohlédl si mě – byl jsem od hlavy k patě pokryt černým bahnem – a pak stáhl batoh, vytáhl chleba a podal mi ho. Poděkoval jsem mu stiskem ruky a ukrojil jsem si pořádný krajíc. Dosud jsem nejedl. Ale hlad jsem pocítil až teď, když jsem se zakousl. Podal mi ještě konzervu s tukem. Fasovali jsme něco, co snad mělo být sádlo, ale také to mohl být lůj. Bylo

to v malých plechovkách, takže se tím dalo na Dušičky svítit na hrobech. Ale byl-li hlad, dalo se to i jíst.

Zajímavé je, že mně ten voják vyká. Připadá mi to směšné, je mnohem starší, krmí mě, oba jsme v situaci přinejmenším pitomé, kdybych chtěl drammatizovat, řekl bych, že na pokraji smrti... Ale já jsem Her Gefreiter. Mám jednu frčku na límci a důstojnické pásky na rukávě. Já mu přirozeně tykám. A když mu pošeptám, aby mi také tykal, odpoví mi poslušně: „Podle rozkazu, pane svobodníku.“

Ležíme vedle sebe, slunce už stojí vysoko a opaluje nás. Šeptáme si. Jen slůvka nebo krátké věty. Hlavně napjatě posloucháme. Ale kromě občasného, teď už velmi řídkého zabzučení granátu, který vybuchne kdesi daleko za frontou, neslyšíme nic. Žerou nás mouchy, ale nezbyvá než trpět. Nemůžeme se ohánět a upozornit na sebe. Pak mi napadá, že bychom se mohli pomalu plazit k Stochodu. Protože chceme-li zpět k našim, bude dobře, vyhlédneme-li si včas místo, kde přeplaveme nebo přebrodíme, až se setmí. Souhlasí a počínáme se plížit.

Dívá-li se někdo z rakouské strany, musí nás vidět, protože pobřeží řeky je písčité a my se kryjeme pouze proti Rusům. Spoléháme se, že naši střilet nebudou, máme přece stejné uniformy, hlavně čepice, i když má je vlastně jen černý zablácený hadr.

Že jsem usuzoval dobře, poznali jsme pozdě odpoledne. Slunce se už pomalu začalo schovávat za les, když se naprosto nečekaně objevila loďka, patrně ukrytá dosud někde v rákosí. Stál na ní rakouský feldvébl a odrážel se bidlem. Jel přímo tam, kde jsme, pár kroků od břehu, leželi, a volal na nás. Ještě nedorazil ke břehu – ani to vlastně nebyl břeh –, a už jsme vyrazili ze svého úkrytu ve vrbičkách a po kolena ve vodě se hnali k loďce. K našemu největšímu překvapení se k ní hnal ještě třetí, také jeden z mých lidí, dosud schovaný ve vrbách. Sotva jsme skočili do loďky, už odrazila a vracela se zpět. Kupodivu po nás z ruské strany nikdo nestřílel, ačkoli nás museli vidět. Ale měl jsem strach. Poprvé za celý den jsem dostal strach, protože jsem si uvědomil, jak blízko je východní předmostí, jak dobrým cílem jsme v člunu uprostřed řeky a jak bezmocní proti každé střele. Stačila by přece salva z kulometu a smetla by nás všechny. Kdyby alespoň naši stříleli, aby se Rusové báli vystrčit hlavu. Ale ne,

zdá se, že nás obě strany pozorují. Báł jsem se až do okamžiku, kdy jsem vyskočil z loďky a několika kroky přeběhl do zákopu.

A teprve teď se vyrovnávám se skutečností, na kterou jsem dosud ani nepomyslel: že je to vlastně zázrak, že ještě žiji, že můj osud visel, jak se říká, na vlásku, že je to neuvěřitelná náhoda, že mě někdo z naší strany viděl (dozvěděl jsem se později, že to byl velitel praporu, hejtman Thiel, který nás objevil dalekohledem z pozorovacího stanoviště artilerie), že byla kdesi loďka, patrně patřila k příslušenství mostu, že ji nerozbila, ba ani neporouchala bubnová palba a že se našel odvážný člověk, který riskoval život a vypravil se pro nás.

Volají mě k úsekovému veliteli, nějakému nadporučíkovi. Podal jsem mu zprávu o všem, co jsem viděl a věděl, a patrně se mu to zdálo tak zajímavé, že mi dal rozkaz vydat se hned po menáži, což bylo asi za hodinu, dozadu na velitelství a hlásit, jak to vypadá na druhé straně. A tohle mně dnes už podruhé zachránilo život, protože právě teď byl náš pluk nasazen k protiútoku, aby dobyl ztracené předmostí. Je to jakési vojenské pravidlo, že se ta jednotka, která neuhájí svěřenou pozici, musí pokusit o její znovudobytí. A tak zatímco já seděl na úsekovém velitelství, hnali se moji kamarádi na Rusy dobyté předmostí, brodili se přes Stochod, padali v ohni kulometů a ruských děl..., docela zbytečně a ovšemže úplně marně. Vrátila se sotva třetina. Pak, když boj utichl, vydal jsem se v měsíční noci spojovacími zákopy nazpět na velitelství divize.

Teď teprve poznávám pravou tvář války. Spojovací zákop, kterým postupovaly posily z rezerv na frontu, byl ostřelován ruskou bubnovou palbou. Je rozmetán a téměř neschůdný. Překračuji mrtvé a těžce raněné vojáky s utrženou hlavou, která visí na kusu kůže, hromady těl v kalužích krve, na které svítí měsíc – příšerné obrazy, proti nimž jsou Goyovy Hrůzy války nevinnou podívanou. Trvá mi hodinu, než se dostanu na velitelství, než jsem předveden k hejtmanu Thielovi a nějakému plukovníkovi. Znovu jim hlásím, co jsem viděl. Divím se, má-li to vůbec nějakou cenu, protože to, co jsem viděl já, viděli oni přece dalekohledem mnohem lépe. A že se Rusové usadili na východním předmostí, o tom je poučil nezdařený krvavý protiútok. Ale byl jsem

velitelem předsunuté polní stráže a vrátil jsem se se dvěma vojí-
ny – z dvaceti!

Vyspal jsem se v polním lazaretu, který se teprve začínal pl-
nit raněnými, dostal jsem znovu teplé jídlo a ráno jsem se vrátil
do přední linie. Spojovací zákop byl zatím jakž takž spraven, hro-
mady mrtvol odklizeny. U svého praporu jsem se setkal se zná-
mými. Nebylo jich mnoho. Jednak jsem u praporu krátce – přišel
jsem k němu těsně před odjezdem do pole, sotva jsem se vrátil
z důstojnické školy –, jednak z těch, které jsem znal, jich mnoho,
příliš mnoho zůstalo na bojišti. Nejvíce mi bylo líto Druma, také
jednoročáka, který byl se mnou na předmostí a nevrátil se. Se-
známili jsme se už v Litoměřicích, byl starší a studoval filozofii,
byl jsem s ním u jeho rodičů v půvabné vesničce kruhového tva-
ru, v Bříze nad Ohří. Zašli jsme si tam jednou v neděli a cestou
jsme zjistili, že máme velmi mnoho shodných názorů. Měl jsem
pro filozofii vždy pochopení, už na gymnáziu jsem chodil na po-
pulární přednášky Foustkovy a na právnické fakultě jsem jen tak
z pilnosti filozofii kolokvoval – s úspěchem, takže mě Foustka
přemlouval, abych nechal práv a přešel vůbec na filozofickou
fakultu. Nevěděl, že stejně chodím i na medicínu, poslouchám
Jánošíka, Waignera, Vejdovského, Strouhala, dokonce normálně
pitvám v anatomii. Jednou mě při tom zastihl sám Jánošík při
obvyklé obchůzce pitevnou. Zastavil se a díval se, jak se hrabu
skalpelem v nějakých svalech, najednou ukázal prstem na něco
kulatého a zeptal se mě, co to je. Božka Feierabend, kolega už
z gymnázia, viděl moje rozpaky a zašeptal mi „glandula“. Bohu-
žel jsem mu špatně rozuměl a Jánošíkovi jsem hbitě odpověděl,
že je to Andula. Na fakultě mi od té doby říkali „ten s Andu-
lou“.

Můj bože, jak je to dávno! A přece od té doby uplynulo sot-
va půldruhého roku. Copak dělá Otokar Fischer? Chodil jsem
k němu do Kaulichova domu na německé romantiky – četli jsme
Heineho Atta Troll a Deutschland – a na moderní německé dra-
ma. Poslouchalo nás málo, pět, šest, a jednou jsme byli jen dva,
slečna Pihertová a já. Fischer prohlásil, že „tres faciunt collegi-
um“³ a pozval nás do svého kabinetu, kde se především informo-

3 Tres faciunt collegium (lat.) Tři tvoří společnost, tři osoby stačí k jednání.

val, kdo jsme. Znal mě z redakčního sedadla v Národním divadle a domníval se, že jsem divadelním referentem. Jenomže můj otec je redaktorem Národní politiky a redakční sedadlo, druhé křeslo vpravo na prvním balkonu, je věčně prázdné s výjimkou premiér. Byl jsem tam denně, stálo mě to šesták biletárce paní Volfové, která mi za to ještě schovala šaty a já poznal za několik let celý repertoár Národního i Vinohradského divadla. Řekl jsem to Fischerovi a přiznal jsem se ještě k něčemu: že totiž nejsem posluchačem filozofické fakulty, že chodím na jeho přednášky načerno. Neměl mi to za zlé, ba naopak, spřátelili jsme se. Nedávno jsem mu poslal pozdrav z fronty, stejně jako paní Hübnerové, choti redakčního kolegy mého otce. Vzpomněl jsem si na její úžasný výkon v Johnu Gabrielu Borkmannovi s Vojanem a napsal jsem jí to. Otec mi pak napsal, že ji to nesmírně dojalo, že vojáci na frontě „tváří v tvář smrti“ si vzpomínají na její činnost. Když jsem jí psal, nevěděl jsem ovšem o frontě více, než jsem si přečetl v novinách. A tváří v tvář smrti jsem byl patrně stejně jako ona. Rozhodně jsem si neuvědomoval, že by fronta byla nebezpečnější než procházka po Příkopech. Byla ovšem daleko méně pohodlná a špinavější.

Uvědomuji si, že jsem se už asi týden, ne-li déle, vůbec nemyl a nečistil si zuby. Že nosím už čtrnáct dní totéž spodní prádlo, je samozřejmé. Tváří v tvář smrti! K smíchu. Tváří v tvář špině, to je to pravé. A nezní to tak hrdinsky.

* * *

Tož tedy na frontu mě už nikdy nedostanou. A když si to umíním, tak to také platí. Stačí, co jsem prožil a co jsem viděl za čtyřiaadvacet hodin, abych měl války do smrti dost. Nevinní zdraví lidé, kteří by mohli dát svýma rukama a svými mozky lidem blahobyt, jsou hnáni hloupými, polovzdělanými důstojníky, ovládanými ještě hloupějšími, ještě méně vzdělanými skupinami vůdců, buď aristokratů, nebo politiků, kteří sledují svoje osobní zájmy; nevinní, zdraví lidé jsou hnáni na smrt zbytečně a hazardně. A aby to nevěděli, oblbují je placení propagandisté v novinách, ve školách, na schůzích i v kostelech nabubřelými frázemi.

Třidvacetiletý důstojník c. k. rakouské armády Jiří Hejda (1918)